HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

TIJORAT BANKLARIDA KAPITAL YETARLILIGI VA UNING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI

Boboqulova Hulkar Tuychi qizi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.23283576

Annotatsiya: Ushbu maqola tijorat banklarida kapital yetarliligi mohiyati, uning bank tizimi barqarorligini ta'minlashdagi o'rni hamda moliyaviy risklarni kamaytirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, kapital yetarliligini amaliy oshirish yo'llari va zamonaviy yondashuvlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: bank kapitali, kapital yetarliligi, moliyaviy barqarorlik, bank risklari, Basel standartlari, likvidlilik, innovatsiyalar va texnologiyalar.

Kirish. So'nggi yillarda bank tizimi har bir davlat iqtisodiyotining eng muhim tayanch sohalaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. O'zbekiston iqtisodiy makonida amalga oshirilayotgan keng qamrovli tizimli islohotlar bank tizimining moliyaviy barqarorligi hamda raqobatbardoshligini yangi bosqichga olib chiqmoqda. O'z navbatida, banklarning barqaror faoliyati ularning kapital bazasi va aktivlardan foydalanish samaradorligi bilan chambarchas bog'liq.

Asosiy qism. Bank barqarorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri kapital yetarliligi hisoblanadi. Moliyaviy inqirozlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, kapitalning yetarli bo'lmasligi banklar faoliyati uchun jiddiy xavf tug'diradi. Iqtisodiy nuqtai nazardan bank kapitali kutilmagan yo'qotishlarni qoplash hamda mijozlar oldidagi majburiyatlarni bajarish imkonini beruvchi muhim moliyaviy himoya vositasidir. Banklar o'z faoliyati davomida kredit, likvidlik, foiz stavkasi va bozor risklari kabi turli tavakkalchiliklarga duch keladi. Kapital aynan ushbu risklar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zararlarni qoplashda "moliyaviy xavfsizlik yostiqchasi" vazifasini bajaradi. Kapital yetarliligi darajasi mijozlar va investorlar ishonchini mustahkamlovchi asosiy omillardan biridir. Yetarli kapital mavjud bo'lgan taqdirda bank o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish, depozitlarni qaytarish hamda kreditlash jarayonini uzluksiz davom ettirish imkoniga ega bo'ladi. Shu sababli bank kapitali nafaqat bank manfaatlari, balki butun moliya tizimi barqarorligi uchun ham strategik ahamiyat kasb etadi. Kapital yetarliligi talablari banklarni ortiqcha tavakkalchiliklardan tiyadi va moliyaviy inqiroz ehtimolini kamaytiradi.

O'zbekiston bank tizimida ham so'nggi yillarda kapital bazasini mustahkamlash hamda aktivlarni diversifikatsiya qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda tijorat banklari kapitali 2020-yilga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Shu bilan birga, muammoli kreditlar ulushining 5 foizdan past darajada saqlanishi banklar barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. F.Mishkin ta'kidlaganidek, tijorat bankining moliyaviy barqarorligi uning moliyaviy oqimlari va o'z mablag'lari manbalarining muvozanatlashgan holati orqali ta'minlanadi. Bu esa bankning ma'lum davr davomida barqaror faoliyat yuritishini kafolatlaydi va uning moliyaviy mustaqilligini belgilaydi. Umuman olganda, tijorat banklarining moliyaviy barqarorligi bankning o'z

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarish, barqaror daromadlilikni ta’minlash hamda kredit portfelini sifatli boshqarish qobiliyatini anglatadi. Ustav kapitali hajmining oshishi banklarga ko‘proq kredit resurslarini joylashtirish imkonini beradi, bu esa iqtisodiyotga moliyaviy oqimlarni kengaytiradi. Bazel III talablari asosida banklarning I darajali kapitali riskka tortilgan aktivlarning kamida 8 foizini, umumiy kapital esa 10,5 foizini tashkil etishi lozim. Bu talab banklarni kapitalni doimiy ravishda oshirib borishga undaydi. Natijada kapitalning ortishi banklarning ichki barqarorligini mustahkamlash bilan birga iqtisodiyotga ko‘rsatilayotgan xizmatlar hajmi va sifatini ham oshiradi.

Tijorat banklari ustav kapitalini oshirish mamlakat moliya tizimi barqarorligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda. Kapital yetarliligining ortishi banklarning tavakkalchiliklarni qoplash imkoniyatini kengaytirib, global moliya bozorlaridagi pandemiya va geosiyosiy xatarlar kabi salbiy omillarga chidamliligini oshirdi. Kelgusida kapital sifatini yaxshilash, ya’ni yuqori likvid va sof aktivlar ulushini ko‘paytirish muhim vazifa bo‘lib qolmoqda. Aynan shunday yondashuv barqaror va ishonchli bank tizimini shakllantirishga imkon beradi. Zamonaviy xorijiy banklar tajribasidan kelib chiqib, texnologiyalar, innovatsiyalar va samaradorlikni oshirish, risklarni kamaytirish hamda strategik boshqaruv qarorlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bank faoliyatiga oid qonunchilikni yangilash esa innovatsiyalarni joriy etish va bank tizimini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Bank xizmatlariga bo‘lgan talabning ortishi ham ularning moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa banklarning daromadliligini oshirib, yangi imkoniyatlar yaratilishiga zamin hozirlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda tijorat banklarida kapital yetarliligi va moliyaviy barqarorlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni yoritishda tizimli yondashuv, taqqoslash, dinamik tahlil, umumlashtirish va ilmiy adabiyotlarni o‘rganish usullaridan foydalaniladi. Kapital yetarliligi bankning kutilmagan yo‘qotishlarni qoplash qobiliyatini ifodalovchi muhim ko‘rsatkich sifatida qaraladi. Shuningdek, bank kapitalining kredit, likvidlik, foiz stavkasi va bozor risklarini qoplashdagi roli, kapital bazasining kengayishi bilan kreditlash imkoniyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlik hamda kapital sifatining bank barqarorligiga ta’siri tahlil qilinadi.

Tahlil natijalari. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kapital bazasining mustahkamligi tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashda ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, yetarli kapital bankning kutilmagan zararlarni qoplash imkoniyatini oshiradi va tashqi moliyaviy zarbalarga chidamliligini kuchaytiradi. Ikkinchidan, kapitalning o‘sishi bankka iqtisodiyotning real sektorini kreditlash va moliyaviy xizmatlar hajmini kengaytirish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi. Biroq kapital hajmining o‘sishi o‘z-o‘zidan barqarorlikni kafolatlamaydi. Kapitalning sifati, aktivlarning diversifikatsiyasi, risklarni baholash sifati, likvidlik holati va boshqaruv samaradorligi ham birgalikda nazorat qilinishi lozim.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Tijorat banklarida kapital yetarliligini ta’minlash jarayonida kapitalning yetarli hajmini shakllantirish bilan bir qatorda uning sifatini oshirish, riskka tortilgan aktivlarni samarali boshqarish va foydaning yetarli qismini kapitalni ko‘paytirishga yo‘naltirish muhimdir. Shu nuqtai nazardan, banklarda kapitalni rejalashtirishni uzoq muddatli strategiya bilan bog‘lash, stress-testlardan foydalanish, risklarni diversifikatsiya qilish va yuqori riskli aktivlarning ulushini nazorat qilish maqsadga muvofiq. Raqamli texnologiyalardan foydalanish esa risklarni tezkor aniqlash va kapitaldan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Amaliy takliflar. Birinchidan, tijorat banklarida kapital yetarliligini muntazam monitoring qilish va uning o‘zgarishlarini kredit portfeli sifati hamda likvidlik ko‘rsatkichlari bilan birgalikda baholash zarur. Ikkinchidan, kapitalning sifatini yaxshilash maqsadida barqaror va yuqori sifatli kapital manbalarini kengaytirish lozim. Uchinchidan, banklarning stress-testlash amaliyotini takomillashtirish orqali turli iqtisodiy ssenariylarda kapitalga bo‘lgan ehtiyojni oldindan aniqlash maqsadga muvofiq. To‘rtinchidan, aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish va risklarni muntazam qayta baholash orqali kapitalga tushadigan bosimni kamaytirish mumkin.

Yo‘nalish	Kapital yetarliligining ta’siri	Kutiladigan natija
Kutilmagan zararlarni qoplash	Moliyaviy himoya zaxirasini oshiradi	Bankning chidamliligi ortadi
Kreditlash faoliyati	Qo‘shimcha moliyaviy imkoniyat yaratadi	Iqtisodiyotga kredit oqimi kengayadi
Risklarni boshqarish	Risklarni qoplash imkoniyatini kuchaytiradi	Moliyaviy barqarorlik mustahkamlanadi
Investor va mijozlar ishonchi	Bankning moliyaviy mustahkamligini ko‘rsatadi	Ishonch va barqarorlik oshadi
Likvidlik va aktivlar sifati	Kapital bilan birgalikda kompleks nazoratni talab qiladi	Barqaror faoliyat uchun sharoit yaratiladi

Xulosa qilib aytganda, banklar moliyaviy barqarorligini ta’minlash kapital yetarliligi va aktivlardan samarali foydalanishning uyg‘un boshqarilishiga bevosita bog‘liq. Yetarli kapital risklarni qoplash imkonini yaratsa, aktivlardan oqilona foydalanish daromadlilik va likvidlikni mustahkamlaydi. Shu bois tijorat banklarida kapital yetarliligini doimiy nazorat qilish, risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish hamda aktivlar portfelini diversifikatsiya qilish barqaror rivojlanishning eng muhim omillari hisoblanadi.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: 1) kapital yetarliligi ko‘rsatkichlarini muntazam monitoring qilish; 2) kapital sifatini oshirish va barqaror manbalar hisobidan kapital bazasini kengaytirish; 3) kredit portfeli va boshqa riskli aktivlarni diversifikatsiya qilish; 4) stress-test va ssenariy tahlilidan foydalanishni kuchaytirish; 5) raqamli texnologiyalar orqali risklarni erta aniqlash va boshqaruv qarorlarining tezkorligini oshirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mishkin, F. S. (2019). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. Pearson.
2. Nurmatova, D., & Xalilov, B. (2023). Bank-moliya tizimini raqamlashtirish va iqtisodiy samaradorlik muammolari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar.
3. Bobojonova, Z. Sh. (2023). Raqamli texnologiyalar asosida mamlakatni rivojlantirish sharoitida singulyar iqtisodiyotning ahamiyati va iqtisodiy asosi. Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020–2025 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi.
5. Abdulazizovich, A., & Kamilova, S. M. (2023). Issues of Banking System Digitalization in Uzbekistan. World Bulletin of Management and Law.